

Parakh

Research Journal Deptt. of Punjabi
Language & Literature
Lahore College for Women University Lahore
(Pakistan)
Vol: 5, July.- Dec. 2020, PP

پارکھ
تحقیقی مجلہ شعبہ پنجابی زبان و ادب
لاہور کالج برائے خواتین یونیورسٹی لاہور (پاکستان)
جنوری۔ جون 2020ء، مسلسل شمارہ 10

☆ کلیان سنگھ کلیان

☆ ڈاکٹر شبنم اسحاق

بھگتی لہرتے انسان دوستی

Abstract:

The identity of the Indian Valley in the world has always been a civilization of consciousness. The inhabitants of this land gave the world the WAIDS of knowledge which could not have been imagined at that time. Much of the work of knowledge and consciousness took place on the great land of Punjab. The Upanishads got the form of Brahman because they knew the knowledge of WAIDS. In this way, the Buddhist monks not only ruled the land of India by acquiring the treasure of knowledge, but they also revolutionized the hearts of the common people. After reading the imprint of Brahmanizm on Budhizm, Jennies had the opportunity to preach their izm openly to the people, but all these THREE dishearted the people just to prove themselves "The Great". From 8th to 14th century, the Bhagati wave changed the course of India. People openly participated in the teachings of Bhagats. This

☆ اسٹنٹ پروفیسر پنجابی، گورنمنٹ کالج یونیورسٹی لاہور

☆ اسٹنٹ پروفیسر پنجابی، گورنمنٹ کالج یونیورسٹی لاہور

wave was given success by the Sikh Gurus when their words were included in the Guru Granth Sahib Ji. Especially Guru Nanak Sahib Ji gathered the knowledge of this earth of consciousness in one place and gave the message of unity to the world. This philanthropy of Guru Sahib opened new avenues and the dream of the hearts of common people came true in which Guru Sahib not only included equality but also taught about Halal Earnings. In today's world, finding the message of Guru Sahib is an important need of the hour, which the people of Punjab must embrace wholeheartedly.

ہندوستان دی دھرتی تے بہت سارے دھرماں دا جنم تے وکاس ہويا۔ ہندو سماج وچ وسے ذات پات دے نظام توں تنگ لوکائی نوں اوہناں دی سماج وچ بدھ مت، جین مت، ناتھیاں ولوں پریرنا پاروں کجھ چرلئی ہندو دھرم توں نابرہون دا موقع ملیا پر آہستہ آہستہ برہمن واد نے اوہناں نوں اپنے اندر سمو لیا۔ اسلام دھرم نے دسویں صدی توں پندرھویں صدی تک ہندوستانی سماج وچ ہلچل مچائی۔ صوفیاں نے برہمن واد دے خلاف دھرتی تے روشنی کھلا ردتی پر حملہ آور حکمران طبقے نے مسلمان صوفیاں نوں نشانہ بنانا شروع کر دتا۔ جس پاروں پنجاب، سندھ اتے کشمیر دے علاقیاں وچ بے چینی کھلری۔ ایجیہ حالات نوں ڈاکٹر مبارک علی ہوراں اس پرکار لکھیا:

”حکمرانوں نے کبھی بھی اسلام کی تبلیغ کیلئے کوئی سرکاری یا حکومتی ادارہ نہیں بنایا

اور نہ ہی مبلغین کی سرپرستی کی۔“ (1)

حالات کجھ وی رہے صوفیاں، سنتاں، گوروں، اوتاراں نے کم جاری رکھیا۔ صوفیاں دے نال نال ہندوستان دی دھرتی تے بھگتاں دی تحریک نے اخلاقی تے دھرمی سیوا کیتی۔ اصلاحی تحریک وچ اسلام دے پنچ وڈے خانوادے چشتیہ، نوشاہیہ، سہروردیہ، قادریہ، نقشبندیہ نے برصغیر وچ اسلام دے اصلاحی وچاروں اپنایا، جد کہ بھگتی تحریک نے برہمنوں چنوتی دتی۔ اوہناں وچوں گورو گرنتھ صاحب وچ براجمان بھگت اس پرکار بہن:

2۔ بھگت جے دیوجی

1۔ بھگت بابا فریدیجی

- 3- بھگت ترلوچن جی
4- بھگت نام دیو جی
5- بھگت راما نند جی
6- بھگت کبیر جی
7- بھگت روی داس جی
8- بھگت سین جی
9- بھگت دھنا جی
10- بھگت پپا جی
11- بھگت پرمانند جی
12- بھگت سورداس
13- بھگت سید بھیکھن شاہ جی
14- بھگت سادھنا جی
15- بھگت بھینی جی

ساریاں بھگتاں پسے ہوئے سماج وچ اپنے کلام تے عمل راہیں انسان دوستی دی کوشش کیتی تے بہت حد تک کامیاب رہے پر سبھنوں اک تھاں تے اکٹھا نہ کر سکے۔ وکھرے طور تے اوہناں ہندوستان وچ سماجی وچ تبدیلی دی پوری کوشش کیتی پر اوہناں نوں کوئی پکا ٹھکانہ نہ لبھاتے نہ اوہناں اک تھاں اکٹھے ہوون لئی کوئی جتن کیتا۔ پنجاب دی دھرتی تے سیوا ہمیش کسے نہ کسے روپ وچ موجود رہی۔ ہندو دھرم دے لوک جد تک انسان دوستی دی گل کر دے رہے تہ تک اوہ لوکاں دے دلاں دی آواز سی پر جد لوکاں دلوں نفرت دی کندھ اُسری، اوس ویلے بدھ مت اتے جین مت نے جنم لیا پر جدوں لوکاں پھٹڑ ہوئی تاں حملہ آوراں نوں راج بھاگ دے لالچ پاروں انتھے آون داموقع ملیا، تذاہیں دھرتی تے بھگتی لہر شروع ہوئی۔ بھگت دالفظی مطلب پوتر، پرہیزگار، اُپاشک، بھگتی کرن والا اے۔ برصغیر پاک و ہند دی دھرتی تے ہمیشہ بھگتی کرن والے موجود رہے پر اوہ مذہبی، سیاسی، سماجی طور تے معاشرے وچ کوئی خاص تھاں نہ بنا سکے۔ گیارھویں بارھویں صدی وچ بھگتی لہر اُچ کوٹی سی۔ بھگتی لہر بارے کھوج کاراں دی رائے کسے اک صدی تے متفق نہیں۔ ایس دا کھلار اٹھویں صدی توں پندرھویں صدی تک دسیا جاندا اے۔ ایس دے مہان پرکھاں بارے وکھو وکھ روایتاں ہن۔ کوئی ایس نوں شیوا تے ویشنودے پجاریاں توں شروع کردا تے کوئی ایس نوں بابا فرید جی ہوراں توں۔ ایس بارے کھوج کاراں دلوں کھوج جاری اے۔ بھگتی لہر دے پچھو کڑ بارے علی عباس جلاپوری ایس پر کار بیان کردے ہن:

۱” بھگت شاعراں ہندو مت تے اسلام وچ مفاہمت کران دا ترلا مارا سی۔ اوہ کہندے سن کہ ہندو مسلمان

اک دوجے توں نفرت کرنا چھڈ دین۔ اوہناں نوں آپسی پیار نوں ودھان لئی اکٹھا ہو جانا چاہیدا اے۔

۲ اصل وچ مذہب ایہ نہیں کہ ظاہری پوجا پاٹھ یاں عبادت دیاں رسماں دی پابندی کیتی جائے، سگوں

۳ مذہب ایہ ہے کہ دلاں نوں لالچ، نفرت، حسد تے غصے توں پاک کر کے اک دو جے نال پیار کیتا جائے
بھگت شاعراں نے سنسکرت نوں چھڈ کے بنگالی، بہاری، گجراتی بھاشا تے پنجابی وچ نظماں تے بھجن
لکھے جیہدے نال بھگتی لوکاں دی رگ رگ وچ وڑ گئی۔

۴ بھگتاں ذات پات دی تفریق نوں چکھیا تے انسانی مساوات دا پیغام دتا۔ ایہدے نال اُچیاں ذاتاں
دی وڈیائی نوں دھکا لگاتے نیچے ذاتاں وچ اپنا صدیاں توں کھویا ہوا مقام حاصل کرن دا جوش پیدا ہو
گیا۔“ (2)

برصغیر پاک و ہند وچ جیہڑی لڑائی دھرماں دے ناں تے ہو رہی سی۔ اوہنوں مکاوناں گھٹ کرن وچ بھگتاں بڑا اہم
کردار ادا کیتا۔ ایہناں لوکاں نوں دوستی، امن، پیار، مساوات دادرسی دتا۔ کیوں جے کسے وی مذہب وچ مخلوق نوں تکلیف
دینا وڈا پاپ اے۔ ایہو پرچار صوفی شاعراں تے بھگتاں اپنے کلام راہیں کیتا۔ بھگتی لہر دا لا بھہ ہوئے جاں نہ ہووے پر سب
حسن دے اُچارن انوسار ایہ پنجاب دی دھرتی نوں اک نواں دھرم ضرور دے گی۔ اوہ سکھ دھرم دی ہوند بھگتی لہر قرار دیندے
ہن۔ اوہ لکھدے ہن:

”مگر بھگتی کے اس پودے نے سرزمین پنجاب میں پہنچ کر ایک توانا عوامی تحریک کی
صورت اختیار کر لی اور اس کی جڑیں زراعت پیشہ بستیوں میں پھیل گئیں۔ کچھ عرصے
کے بعد ملک کے سیاسی حالات نے ایسا پلٹا کھایا کہ اس تحریک سے وابستہ لوگوں کی
ایک جداگانہ قوم سکھ بن گئی۔ اس تحریک کے بانی گرو نانک جی تھے۔“ (3)

بھگت اکال پرکھ دیاں مہان روحاں وچوں ہن معاشرتی ایچ نیچے دیاں کندھاں توں بے نیاز ہو کے مانوتا
(انساناں) دی بھراتری بھاودی ترجمانی تے سر جنا کرن والے مہان پُرش نیں۔ جس نچے عقیدت تے حُب نال رب دے گھر
دے ایہہ پریمی اکال پرکھ (خدا تعالیٰ) دی اُپاشناہ وچ اک سُر ہوندے ہن اوہ کسے ہور نوں نصیب نہیں۔ گورو امر داس جی
ہوراں اپنی لوک پریمی نال بانی انند صاحب جی 14 ویں پوڑی وچ اکال پرکھ دے بھگتاں دے سبھا تے کرم دا بڑی سوچنا
تصویر پیش کر دیاں فرمایا اے۔

بھگتاں کی چال نرالی
چالی نرالی بھگتاں کیری بکھم مارگ چلنا

لب لوبھ ہنکار تج ترسنا بہت ناہی بولنا
کھنہو تکھی والہو نکئی رت مارگ جانا
گر پرساد جنی آپ تجیا ہر وسنا سمانی
کہہ نانک چال بھگتا جگو جگ نرالی (4)

بھگتاں دی ایس چال دی بہو کھنہی درش اتہاس وچ کئی تھائیں ہن۔ جتھے ایہناں حکمران جاں راج بھاگ کرن والے
سامنے اک اکال پرکھ دی گل کیتی پر نیچے نہیں ہاریا۔ ہر قسم دے تسیہے سہہ کے عام انسان دی گل کیتی۔ گورو گرنتھ صاحب وچ پنجابی
زبان تے ادب دے مڈھلے کلاسیکل کوی تے چشتیہ سلسلے دے مہان پرچارک بابا فرید جی (1173ء-1266ء) ہوراں ایس خطے
تے اپنا اثر اس لئی چھڈیا۔ خالد مسعود ایس پرکار بیان کردے ہن۔

”حضرت بابا صاحبؒ کی زبان کی محبت بھری تاثیر سے خرد افروزی کی سرلیح الاثر،
زود فہم، مبہوت کر دینے والی آسودگی سے، بیان کی سحر آفرینی اور تکریم انسانیت
کے انقلاب آفریں پیغام سے نہ صرف انسانیت کے درمیان نفرت کے بت
پاش پاش ہوئے بلکہ آپ کا پیغام عصائے کلیسی کی طرح تفریق انسانیت کی نظر
فریب رسیوں کو نگل گیا۔“ (5)

بابا جی دے کلام دا اثر پورے سنسار وچ پیا۔ دھرتی تے نویں انقلاب دی گل شروع ہوئی۔ کیوں جے کسے دی حکمرانی
دے خلاف کدی وی کوئی اک کامیابی نہیں ہوئی اتے نہ ای اوہناں دی انسانیت خلاف کسے کم نوں روکن لئی کوئی آواز آئی۔

فریدا جے تو عقل لطیف کالے لکھ نہ لیکھ

اپڑے گریواں میں سر نیواں کر کے دیکھ (6)

سنسار وچ کالے لیکھ اوہ لکھدے ہن جس منکھ کولوں دنیا دی ساری پدارتھاں موجود ہوئے اتے اوہ ایس تے جان
لڑاے اتے اپنے آپ نوں دنیا دی سبھ نالوں عظیم ہوون دا دعویٰ کرے اتے ایس وچ ہوس ایس حد تک پرگٹ ہوئے کہ اوہ
عام انسان نوں منکھ ای نہ سمجھے۔ کیوں جے اوہ دنیا دی زندگی توں ای سارا کجھ سمجھ کے تے منکھ تے راج دی خواش پرگٹ کردا
اے اتے جدا وہ سارا کجھ اپنے تھلے کردا اے تاں اوس نوں دنیا دی خوشی دی رو وچ بہہ جانا ہوندا اے پر بابا جی تاں ایس پرکار
دے بندے دے وی پیر چمن نوں کہندا اے۔ بابا فرید جی دی الہی بانی وچ انسان دوستی توں پرچی ہوئی اے۔ آپ جی دی بانی

وچ جگ نوں ہوئے وچ نکل کے رب دی بنائی ہوئی مخلوق نال اوہ پریم رکھنا جیہڑا رب دا بندے نال اے۔ کیوں جے جدوں تسیں کسے نال ایس پرکار دا سلوک کرو گے تاں پر ماتما (خدا تعالیٰ) وی تہاڈے نال اوہی سلوک کرے گا۔ بابا فرید جی توں بعد دو جے مہان کوی بھگت جے دیو جی (1201-1273) ہن جو گورو گرنتھ صاحب وچ براجمان ہن۔ اوہناں دی الہی بانی ربی پیار تے انسان دوستی توں پُرچی ہوئی اے۔ الہی بانی وچ جگ نوں سیوادی پریرنا اس پرکار دیندے ہن۔

اک انکارست گر پر ساد

ہر بھگت نچ نہکیولا رو کر منا بچسا
جوگین کن جگین کن دا نین کن تپسا
گوبند گوبندیت جپ نر سکل سدھ پدن
جے دیو آیتس سپھٹنگ بھاو بھوت سرب گستنگ (7)

گورو بھگت جے دیو جی نے درس دتا کہ خیال، عمل اتے بچن بلاس وچ پوتر پر بودی پریم مائی سیوا اختیار کیتی جائے۔ رب دی پیار والی سیوا اصل وچ اُس دی مخلوق دی سیوا اے۔ بھکھے رہن والے جوگی اتے تپسیا کرن والے دھرمی دا اُس ویلے تک کوئی پاپ نہیں دھل سکتا، جد تک اوہ عام لوکاں دی سیوا نہیں کردے۔ بندیا! رب تعالیٰ داسمرن وی کر جیہڑا سب طاقت وراں توں وڈی شکتی اے۔ میری مکتی اُس دی شرن تے خلق دی سیوا وچ اے۔ اس پرکار دی سیوا دا درس بھگت ترلوچن جی (1267-1335) ہوراں دی الہی بانی وچ ولی ملدا اے کہ باہری بھیس تیرا دنیا وچ ای رہ جانا اے تو اوہ کم کر جس نال رب دا خاص کرم تیرے تے ہووے۔ فرماندے ہن۔

اک انکارست گر پر ساد

انترل نزل نہیں کینا باہر بھیکھ اُداسی
ہر دے مکمل گھٹ برہمن چینا کا ہے بھائیے سنیا سی (8)

اندر دی اُداسی نوں پر بھودے سمرن اتے پر بھودے بنائے ہوئے ہر جیو دی رکھیا تے سنسار وچ سیوا کر دیاں وشواس رب تعالیٰ اُتے بنیا رہوے۔ اوہ وی رب تعالیٰ دی بنائی ہر جیو دی سیوا کر دیاں اپنا جیون سفل کرے۔ سیوادی جیوئی سنسار وچ سفل کر سکتی اے، سیوا اتے سمرن بارے گورو گرنتھ صاحب وچ براجمان بھگت نام دیو جی (1270ء-1350ء) جگ نوں پریرنا دیندیاں فرماندے ہن۔

اک انکارست گر پرساد

جیسی ہر پُرکھا رت ناری

لو بھی نہ دھن کاہنکاری

کامی پرکھ کامنی پیاری

ایسی نامے پریت مراری (9)

جیویں دنیا وچ ناری (عورت) گھر والے نوں پیار کردی اے، اس نوں لالچ ہوندا اے کہ دھن دولت تے سب اُتے دا راج ہووے۔ اوہ بناں کسے تے خرچ کیتیاں اس دی ساری ملکیت ہووے۔ اوہ رب تعالیٰ دی بخشی ہوئی سیوا توں بعد اے۔ رب تعالیٰ نے اس دے اندر ہر شے دا لالچ پیدا کر دتا۔ ایس طرحاں بھگت راما نند جی (1467ء-1366ء) ہوراں وی اپنی بانی وچ منکھ نوں سیوا اول پریرنا دیندے ہوئے آکھیا۔

اک انکارست گر پرساد

کت جائیے رے گھر لاگو رنگ

میرا چت نہ چلے من بھائیو پنگ (رہاؤ)

اک دیوس من بھائی او منگ

گھس چندن چوآ بہو سو گندھ (10)

اپنے بنائے دھرمک استھاناں اُتے چندن دی خوشبو لا کے تیر تھ اشان کر کے ماڑے کرم ختم نہیں ہو سکدے۔ اکال پرکھ دی شرن آ کے تے سیوا کر کے مکتی ملدی اے نہ ای کسے نوں کسے تے کوئی برتری حاصل اے۔ اوہ ساری مخلوق دا رچنہارا اے۔ بھگت کبیر جی (1518-1398) جی فرماندے ہن کہ ایہہ جیون بار بار نہیں ملدا۔ ایہہ جنم صرف سیوالئی بنیا ہو یا اے۔ سیوا کرم کر کے اپنا جیون سہل کرو۔ بھگت کبیر جی انوسار واگورودے نور وچ ہر بندہ برابر اے۔ کوئی اس دی نظر وچ چنگایاں مند نہیں۔ اوہ آکھدے ہن میں ہو رکھے جاواں خوشی تاں میرے گھر اندر ای اے تے میرا من ہن صرف ایس گل تے خوش ہو جاندا اے کہ میں ایس دے بنائے ہر منکھ دی سیوا کردا ہاں۔

پر بھاتی بھگت کبیر جی

اول اللہ نور او پایا۔ قدرت کے سبھ بندے

اک نور تے سبھ جگ اُجیا کون بھلے کو مندے
 لوکا بھرم نہ بھولہو بھائی
 خالق خلق، خلق مہہ خالق پور رہیو سرب ٹھائی..... (11)

بھگت روی داس جی (1529ء - 1378ء) وی 14 ویں صدی دے مہان بھگتاں وچوں ہن۔ جیہناں ایس فانی سنسار نوں شبد ادا دے پنڈار دے انمول موتی دتے۔ بے شک اوہناں دھرتی تے اک چمار دے گھر وچ اوتار دھار یا پر اوہ اوہناں مہان بھگتاں وچوں ہن جیہناں دی بانی گورو گرنٹھ صاحب وچ براجمان ہے۔ ہندوستان دی دھرتی اوہناں لئی موت توں گھٹ نہیں سی۔ اوہ جات پات دے آدار تے اس سماجی رویے توں سخت نفرت کر دے سن۔ خاص کر شودراں تے سماج وچ ہو رہی بے پتی، اوہ وی شودراں دا حصہ سی۔ اوہناں ہمیشہ جات پات دی پروا نہ کیتی اتے جات پات دے خلاف الہی بانی راہیں سماج دا مقابلہ کیتا۔ اتے آون والے ویلے لئی اوہناں دی بانی ایہہ درس دے رہی اے کہ جیہڑے رنگ وچ اوس دا گورو جی نے پیدا کیتا۔ ایس وچ پیدا ہوئے۔ فیر اُس دے رنگاں وچ جیہڑا راضی نہیں یا نفرت کردا۔ تاں اُس نوں ایس سنسار وچ پیدا نہ کردا۔ ایک تھاں انسان نوں بھگت روتی داس جی ایس پرکار نصیحت کر دے ہن:

جیسا رنگ کوسنھ کا تیسا ایہہ سنسار
 میرے رمیئے رنگ مچھ کا کہو روی داس چمار (12)

آپ جیاں رنگ بارے آکھیا کہ جو رنگ پر بھو پر ماتما تے ہن۔ اُس ورگا کوئی رنگ نہیں ہو سکدا۔ کیوں جے اوہ اپنی بنائی مخلوق نوں آپ رنگ دیندا ہے۔ دُنیاوی رنگاں وچ انسان اپنی فطرت دے رنگ بھل چکا اے۔ اصل رنگ تاں فطرت دے ہن۔ جیہناں تہاڈے نال رہنا اے۔ تہاڈے نال جانا اے مہاں بھگتاں وچوں بھگت سین جی (1440ء - 1390ء) دا مقام بہت اہم اے۔ اوہ پنج جات توں تعلق رکھدے سن اوہناں دی بانی وی گورو گرنٹھ صاحب وچ براجمان اے تے آپ جی نے ساری حیاتی پنج جات اوہناں نوں آکھیا جو پنج کم کر دے ہن۔ جیہڑے رب تعالیٰ دے سے بنا اپنے وکھرستے تے چلدے ہن، آپ جیہاں دا حکم اے۔

اُم دیرا نزل باقی، تو ہی نرجن کلا پاتی
 راما بھگت راما نند جانے
 پورن پرمانند بیکھانے

مدن مورت بھئے تارے گوبندے

سین بھین بھج پرمانندے (13)

گورو جی موجب اوہ اوہناں توں وارے جانندے نیں جیہڑے رب تعالیٰ دی عبادت وچ رجھے رہندے نیں۔
رب تعالیٰ، دھپ، اگر بتیاں، جنگل وچ عبادت نال نہیں ملدا سگوں اس دی مخلوق دی سیوا تے سمرن نال اُس دی ہوند
پراپت ہوندی اے۔ اتے اوہناں دی حیاتی بھگتاں والی ہو جاندی اے۔ بھگت دھنا جی (1475ء-1415ء) دی گورو
گرنٹھ صاحب جی دا انمول حصہ نیں اوہناں دی بانی دا اُپدیش 15 ویں صدی وچ ہويا۔ اوہناں انسان دیاں غلط ریتاں تے
چوٹ کر دیاں آکھیا:

اک اونکارست گر پرساد

پرمت پھرت بہو جنم بلانے تن من دھن نہیں دھیرے

لاچ لکھ کام لبدھ راتا من بیسرے پر بھ ہیرے..... رہاؤ (14)

آتما (روح) نوں لاچ اتے پاپ دامیوہ میٹھا لگدا اے تے پاپ ہمیشہ ظلم تے دھوکے توں شروع ہويا۔ جو رب تعالیٰ
دی بنائی ہوئی مخلوق نال پاپ کر دا اے اُس نوں اپنی حیاتی وچ ای بھوگنا پیندا اے۔ بھگت پیا جی (1562-1426ء)
ہوراں آکھیا اے۔

جو برہمنڈے سوئی پنڈے جو کھائے سو پاوے

پیا پر نوئے پرمت ہے سنگر ہووے لکھائے (15)

پیا جی دے جیون بارے جانکاری بہت گھٹ ملدی اے کہ اوہناں داسر گواس کتھے ہويا۔ اوہناں دی عمر اندازے کچھو 156
ورہے سی۔ اس ویلے گورو ناک اپنی بانی اُچار چکے سن۔ اوہناں توں بعد بھگت پرمانند جی (1593-1483ء) ہوراں انسان دوستی
بارے اپنے پرکار سانجھے کہتے جو گورو گرنٹھ صاحب وچ اس پرکار براجمان ہن۔

سارنگ

اک اونکارست گر پرساد

تے نر کیا پُران سُن کینا

انپاؤنی بھگت نہیں اُچی بھوکھے دان ن دینا..... رہاؤ

کام نہ بسر یو کرودھ نہ بسر یو لو بھ ن چھوٹس دیوا
پرندا مکھ تے چھوٹی پھل بھائی سبھ سیوا (16)

انسان جو اپنے تل پھل بھٹیا وچوں مانکھ نوں اپنے ولوں کوئی نہ کوئی چیز بھٹیا کرے۔ جیہڑے بھکھے نوں دان دیندے،
اوہ اصل بھگت نیں۔ بھگت سورداس بھگتی دی لہر وچ مہان بھگت ہن اوہناں دا جنم (1529ء) وچ کاشی وچ ہويا۔ جیہڑا اُس
ویلے برہمناں دا پرکھ کیندر سی۔ کچھ کھوج کاراں دا آکھنا اے کہ اوہناں دا جنم بھگت روی داس جی دے گھر ہويا۔ سنسکرت،
فارسی تے سنت بھاشا دے بھرویں گیان دے نال نال اوہ سنگیت دے چنگے جانوسن۔ اکبر بادشاہ دے دربار وچ اوہناں نوں
مہان سنت منیا جاندا سی۔ اوہناں دی بانی دا فلسفہ اس شبد راہیں جو گورو گرنتھ صاحب جی دے انگ 1253 تے براجمان ہے
اس پرکاراے۔

سیام سندر تچ آن جو چاہت جیوؤ کوٹئی تن چوک
سورداس من پر بھ ہتھ لینو دینو ایہہ پرلوک (17)

اوہ سب کچھ جس تے انسان فخر کر دالے، سبھ اک دن مک جانا اے۔ جو شے نال جانی اے، اوہ صرف اتے صرف
سیوا تے سمرن حلال روزی روٹی اے۔ انسان نوں تکبر دی لوڑ نہیں۔ بے اُچی ذات دا ایس تاں فیر رب کولوں اپنی عمر ودھا،
بے رب دے حضور تیرا آکارا چا اے۔ تاں کوئی اپنی ودھی ہوئی شے تے دس۔ ایس پرکار نوں بھگتی لہر دے مہان کوی تے گورو
گرنتھ صاحب وچ براجمان بھگت سید پیر بھیکھن شاہ جی (1480-1574ء) ہوراں انسان لئی ایکتا دادرس دتا۔

اک اونکار ست گر پر ساد

نینہو نیر بہے تن کھینا بھئے کیس دودھ وانی
رودھا کٹھ سب نہیں اترے اب کیا کرہیے پرانی
رام رائے ہو پیے بید بنواری،
اپنے سنت لہو اُباری (18)

پرانی (روح) نوں اس شبد وچ آکھیا گیا کہ رب تعالیٰ نے کس کم لئی پیدا کیتا تے توں کیمڑے کم شروع کردتے توں
دنیا نال لو لالئی۔ گورو بانی انوسار ہر پرکار دی پرانی روح دی بخشیش ہو سکدی اے۔ سوائے اوہناں جیہناں اس جگ وچ
رب تعالیٰ دی بنائی مخلوق نوں کوئی نقصان نہ دتا ہووے۔ بھگت سادھنا جی جنہاں دی پیدائش اتے جوتی جوت تے سمے دا کوئی

ذکر کتھوں وی نہیں ملدا۔ اوہناں دی بانی سری گورو گرنتھ صاحب وچ براہمان اے۔ اوہ سنسار دا وڈا دشمن (میں) نوں آکھدے ہن۔ کیوں جے ”میں“ دی گل نہ ہووے تاں کوئی ہو رگل نہیں ہوسکدی۔ انسان دشمنی دی گل میں (Ego) توں شروع ہوندی اے اتے انسان اس وچ اس پرکار ہو جاندا کہ اس نوں رب تعالیٰ داناں بھل جاندا اے۔ بھگت سادھنا جی آپ صاحب اس پکارا داس کردے ہن۔

بانی سادھنے کی راگ بلاول

اک اونکار ست گرو پر ساد

میں ناہی کچھ ہوں نہیں کچھ آہ نہ مورا

آ و سر لجا را کہ لہو سادھنا جن تورا (19)

بھائی کا ہن سنگھ نا بھہ ہوراں بھگت جی بارے آکھیا کہ بھگت جی سندھ توں پنجاب ول آئے تے سرھند کولو (پنجاب) وچ براہمان رہے اتے انتہا سے پنجاب دی دھرتی وچ سما گئے۔ بھگتی لہر دے اخیر لے بھگت بنی جی آپ جیہاں دی رچنا وی گورو گرنتھ صاحب وچ براہمان ہن۔ اوہناں رب تعالیٰ دے نام سمرن توں علاوہ ربی جوت رب تعالیٰ دی مخلوق دی ہوا اوہناں دے ادر شان وچ شامل سی۔ اوہناں دے فرماناں وچ اوہ انسان نہیں ہوسکدا جیہڑا رب تعالیٰ داناں اتے عام لوکاں دی سیوا نہ کرے۔ آپ جیہاں دا فرمان اے کہ:

جن آتم تت نہ چنیا

سبھ فوکت دھرم اینیاں

کہو بنی گورکھ دھیاوے

بن شگور باٹ نہ پاوے (20)

بھگتی لہر 12 صدی توں 16 صدی تک اپنا اپدیش عام لوکاں نوں دیندی رہی تے اوس وچ اوہناں دی مخلوق نوں رب دی سمرن دے نال نال اک دو جے دے پرکار دی سیوا دا آکھیا اے کہ اوہ سیوا دنیا دے کسے لو بھ، لالچ، حرص، ہوس توں بناں کیوں اوس پر بھو پر ماتا جد ساڈے وچ پرکار دی سیوا سمرن آئے گا تاں بھگت ایس نوں بھگت ای آکھدے ہن۔ بھگتی لہر ہندوستانی ریتل وچ وڈی اصلاحی تحریک بن کے دس دی اے۔ بھائیوں اوہ کسے تھان نوں اپنا کیندر نہ بنا سکے اتے نہ ای اوہناں آون والیاں نسلاں لئی کوئی اپنا شبد روپی لکھتی روپ وچ اپدیش کیتا۔ سارا کچھ گورو صاحبان (گورو نانک صاحب اتے گورو ارجن صاحب جی) ہوراں وکھو وکھ تھادواں توں اکٹھا کر کے نہ صرف پنجابی زبان تے ادب نوں امر کیتا سگوں اوہناں

پنجاب وچ اوس اُپدیش نوں لکھتی سارتا وچ دے کے آون والے ویلے وچ پنجابیاں نوں اپنے پیراں تے کھڑا کیتا۔

حوالے

- 1 مبارک علی، ڈاکٹر، تاریخ اور مذہبی تحریکیں، فلیشن ہاؤس لاہور، 1998ء، ص 66۔
- 2 علی عباس جلالپوری، وحدت الوجود تے پنجابی شاعری، پاکستان پنجابی ادبی بورڈ، 1977ء، ص 98-99
- 3 سبط حسن، پاکستان میں تہذیب کا ارتقاء دانیال، کراچی، 1989ء، ص 223۔
- 4 سری گورو گرنتھ صاحب انگ، 918
- 5 محمد مسعود خالد، بابا فرید مسعود گنج شکر کا فلسفہ انسانیت۔ سانجھ پبلی کیشنز، لاہور: 1996ء، ص 63
- 6 سری گورو گرنتھ صاحب، انگ 1378
- 7 سری گورو گرنتھ صاحب، انگ 526
- 8 سری گورو گرنتھ صاحب، انگ 525
- 9 سری گورو گرنتھ صاحب، انگ 1164
- 10 سری گورو گرنتھ صاحب، انگ 1195
- 11 سری گورو گرنتھ صاحب، انگ 1349
- 12 سری گورو گرنتھ صاحب، انگ 346
- 13 سری گورو گرنتھ صاحب، انگ 695
- 14 سری گورو گرنتھ صاحب، انگ 487
- 15 سری گورو گرنتھ صاحب، انگ 695
- 16 سری گورو گرنتھ صاحب، انگ 1253
- 17 سری گورو گرنتھ صاحب، انگ 1253
- 18 سری گورو گرنتھ صاحب، انگ 659
- 19 سری گورو گرنتھ صاحب، انگ 858
- 20 سری گورو گرنتھ صاحب، انگ 1351